

LES INFORMACIONS DE MUNTANER SOBRE POBLES I ÈTNIES A LA SECCIÓ GREGA DE LA CRÒNICA

*MUNTANER'S COMMENTS ON NATIONS AND ETHNICAL GROUPS
IN THE GREEK SECTION OF THE CHRONICLE*

JORDI REDONDO
Universitat de València
Dept. de Filologia Clàssica
Facultat de Filologia, Traducció i Comunicació
Blasco Ibáñez 32, 46010 València, País Valencià
Jordi.Redondo@valencia.edu
ORCID: 0000-0002-5347-5830

Resum

A la *Crònica* de Ramon Muntaner hi ha una diversitat de gèneres literaris, entre els quals el de la crònica de viatges destaca per la seua novetat a l'època. L'article tracta dels continguts etnogràfics inclosos a la secció grega de l'obra. Una primera tasca consisteix a situar l'obra dins del seu context literari, amb una breu síntesi de les característiques de les obres historiogràfiques centrades en aspectes etno- i antropològics. Tot seguit, passem a exposar els punts de contacte de l'autor amb aquesta perspectiva, que era aliena als objectius dels cronistes precedents. Finalment, procedim a destriar el perfil etnogràfic d'aquells passatges que l'exemplifiquen, a partir d'un corpus concret dins la *Crònica*, el de la secció grega.

Paraules clau

Muntaner, *Crònica*, historiografia, etnocentrisme antropològic, contrast

Abstract

Ramon Muntaner's Chronicle displays a multiplicity of literary genres. Among them, the travel chronicle is worth high lighting, in that it was something new in that period. This paper examines the ethnographic contents found in the Greek section of the Chronicle. First of all, the chronicle must be placed within its literary frame, in which other historiographical works also pay considerable attention to ethnographic and anthropological aspects. Secondly, Muntaner's relationship with this perspective is worth examining, as it was not inherited from the tradition of the genre. Finally, a set of passages of ethnographic interest is taken from a specific section of the chronicle related to the Greek campaigns of the Catalan Company.

Keywords

Muntaner, Chronicle, historiography, anthropological ethnocentrism, contrast

El cronista Ramon Muntaner, un historiador de pedra picada que al·gun cop hem comparat amb els pares grecs del gènere, Heròdot i Tucídides,¹ no es nega en determinades ocasions a reservar un cert espai a reflexions de caire personal, no exemptes tanmateix d'una voluntat d'objectivació que l'acosten a l'asèpsia del científic.² Dins d'aquestes observacions, algunes de molt breus i d'altres a la manera d'exkursus, a la secció grega de la *Crònica* n'hi ha un bon nombre de caràcter que actualment definiríem com a antropològic que volem comentar aquí de manera monogràfica.

1. LA CRÒNICA DE MUNTANER COM A GÈNERE LITERARI

D'acord amb les convencions pròpies dels manuals de literatura, Muntaner és autor d'una obra inclosa dins del gènere de la historio-

1. REDONDO (2016b: 69): «Muntaner fou capaç de dotar d'una perfecta coherència els blocs amb què va bastir la seva obra, com segles abans havien fet Heròdot i Tucídides, i sense que amb aquesta observació vulguem cap relació de dependència del cronista català respecte dels historiadors grecs. En qualsevol cas, tots tres són autors d'una única i extensa obra, i articulada de manera que no impedeix la lectura autònoma de seccions de la mateixa. Tant pel rigor del mètode com per la integració de gèneres diferents de l'historiogràfic, Muntaner s'atansa més a Heròdot que no a Tucídides.»

2. REDONDO (2016a: 41): «Juntament amb l'objectiu d'adreçar-se a un públic ampli i heterogeni, on es comptaven tots els estaments i classes, hem de tenir present que Muntaner va dotar la seva obra d'un component personal que ultrapassa l'antic sentit d'autopsia de la historiografia clàssica; no només es tractava de conferir al relat un segell d'autenticitat basat en el testimoniatge personal de qui havia assistit com a actor, i no pas simple espectador, als esdeveniments narrats. Des d'aquest punt de vista, la diferència amb la *Crònica* del rei En Pere, narrada en tercera persona, és diametral. Muntaner parla en primera persona i no s'està de repetir de manera constant que és ell qui valida i justifica allò que Tucídides, l'historiador grec que tant estimava Paquimeris, anomenava ἡ ἀλήθεια τῶν πραγμάτων, ço és, la veritat dels fets.»

grafia, tot i que Riquer hi reconeix característiques peculiars;³ la realitat, tanmateix, imposa una lectura molt més matisada.⁴ Una lectura detinguda de l'obra ens diu que el nostre cronista s'allunya en molts aspectes dels paràmetres habituals, car no es limita a una mera exposició dels fets⁵ a l'estil dels annalistes llatins, que en certa manera representen el precedent metodològic dels cronistes medievals. Ben al contrari, Muntaner és sempre disposat a oferir la seua particular opinió, l'autoritat de la qual descansa en el seu paper com a protagonista dels fets. D'altra banda, s'ha remarcat també com des del punt de vista del sistema literari de l'època la crònica s'atansa a altres gèneres amb els quals en part competia. Una vegada superada la crònica clerical, composta en llatí i reservada a una molt limitada difusió escrita, circumscrita a cercles abacials i curials, la crònica laica feia ús de la llengua vulgar i combinava la difusió escrita amb una de més àmplia, de signe oral, que compartia amb la poesia joglaresca molts factors: el de la persona del recitador, per exemple; el de l'espai de recitació; el del públic receptor; el dels recursos propis de la poesia oral, tant pel que

3. Així ho fa RIQUEUR (1964: 456-457): «Hi advertim, doncs, el doble aspecte de la Crònica de Muntaner: d'una banda, constitueix unes memòries personals de qui està convençut que ha viscut esdeveniments històrics dignes d'ésser consignats per escrit, i de l'altra, un ensenyament per a reis futurs, els quals en el que ell relatarà trobaran una lliçó a seguir. (...) El llibre és un 'mirall de prínceps', i per això Muntaner, sobretot quan vol donar consells de govern o de guerra, s'adreça als 'senyors' que escoltaran la lectura de la seva crònica. No res menys, Muntaner sempre destina la seva crònica a uns 'oidors' i no pas a uns lectors, la qual cosa aproxima l'autor a nosaltres perquè nosaltres mateixos som requerits per ell». Les molt escaients observacions de Riquer reapareixen a la recent monografia d'AGUILAR (2015: 34): «Des del principi, doncs, el cronista es presenta com el testimoni d'excepció d'uns fets extraordinaris, algú que d'altra banda, sap reconèixer l'ajuda que la Providència li ha prestat al llarg d'una vida curulla d'experiències. La memòria autobiogràfica s'entrelliga amb els fets dels reis, i per això la redacció de la Crònica s'interpreta també com una acció de gràcies particular». Vegeu també BADIA (1993: 23): «Muntaner ens explica unes coses que van succeir de veritat i, en canvi, els esdeveniments passen davant dels nostres ulls com si es tractés d'un roman protagonitzat per un heroi modèlic. Com més protestes de veracitat insubornable profereix Muntaner, més novel·lesc ens sembla tot el que ens explica».

4. VARVARO (1984).

5. CINGOLANI (2007: 165) arriba a afirmar de Muntaner allò que Plutarc ja digué d'Heròdot: que era un gran manipulador o mentider. No és aquest el lloc per a opinar sobre la qüestió, per a la qual demanariem en tot cas una anàlisi més objectiva.

fa a la composició com pel que fa a la recitació; i, finalment, el de molts dels continguts dels respectius gèneres, l'èpica i la lírica d'una banda, i la crònica de l'altra. La comunitat formal i temàtica ens permet d'atansar el gènere de la crònica al de les narracions en vers hereves de l'èpica, i de les quals han romàs alguns exemples, tot i que la crítica més recent les qüestiona fins a negar-les.⁶ Sense cap dubte la nova crònica devia molt a aquesta antiga tradició joglaresca, i totes dues hagueren d'influir-se i d'enriquir-se mútuament.

Ara bé, tot i l'aproximació de Muntaner a la forma i el contingut de l'èpica, la *Crònica* no s'hauria de veure com una mena de mixtificació d'aquest gènere i l'historiogràfic. Podríem adduir que d'una manera paral·lela a la curiositat intel·lectual de Muntaner —o al seu realisme, si en volem dir així— per les diverses llengües que sentia, ço és provençal, francès, italià de Sicília, àrab, grec i turc, el nostre autor va sentir també un fort interès per gèneres literaris diferents del de la crònica. Només a la secció grega —a altres parts de l'obra es troben altres interessants exemples—⁷ es registren manlleus a l'èpica,⁸ a la dramatització en general i de manera específica a la tragèdia,⁹ a la paròdia a mig camí entre la sàtira i la deformació còmica i a la comicitat ja d'una manera explícita,¹⁰ a la literatura didàctica *lato sensu*, a la dicció gnòmica,¹¹ a la literatura de viatges, i a la llegenda hagiogràfica i mitològica.¹² No creiem, tanmateix, que la *Crònica* respongui a un interès autobiogràfic,¹³ aspecte en què destaca molt més, per exemple, la *Crò-*

6. SOLDEVILA (1954, 1957). Ambdós treballs es troben recollits a MOLAS & MAS-SOT I MUNTANER (eds.) (1996: 303-306, 307-309, respectivament). Tot amb tot, hi ha un replantejament recent del tema per part d'ASPERTI (1993), on es nega la teoria que hi hagués uns poemes èpics que les cròniques haguessin prosificat, com havien suposat Montoliu, Soldevila i Coll i Alentorn.

7. Ben conegut és el cas del poema èpic en provençal que declama l'infant Alfons al capítol CCLXXII. Vegeu al respecte ARMANGUÉ I HERRERO (2003: 14-16). Pel que fa a la integració dins l'obra dels temes de la tradició artúrica vegeu WILD (1990).

8. R. Muntaner, *Crònica*, cap. CCXIX.

9. R. Muntaner, *Crònica*, cap. CCXIII.

10. R. Muntaner, *Crònica*, cap. CCXXXVI.

11. R. Muntaner, *Crònica*, cap. CCIII.

12. R. Muntaner, *Crònica*, cap. CCVI, CCXIV, CCXVII.

13. Així ho fa CINGOLANI (2007: 182-183). Sí que és admissible de reconèixer certs elements autobiogràfics —que no arriben, però, a esdevenir una tècnica generalitzada, ni menys encara regular—, com ho fa AURELL (2012: 9, 98, 133 i 142).

nica de Pere III, amb les nombroses acotacions de caire molt personal que el monarca hi va introduir.

2. LA REVIFALLA DE LA CRÒNICA DE VIATGES A LA BAIXA EDAT MITJANA

No podríem abordar la qüestió del tractament de la crònica de viatges a l'obra de Muntaner sense situar el seu autor dins una línia historiogràfica que va desenvolupar-se a partir del 1330 amb l'obra de Fra Odoric de Pordenone, però que ja a mitjan segle XIII havia tingut el precedent de Pian del Carpine i la seua *Ystoria Mongalorum quos nos Tartaros appellamus*, i encara als inicis del mateix segle XIV el de *La flor de les Històries d'Orient* del príncep armeni Aitó de Gorigós, i del qual hi havia versió catalana.¹⁴ No hi ha cap dubte que una historiografia de base antropològica iniciava aleshores una època d'auge,¹⁵ i que no hem de deslligar Muntaner d'aquest corrent, que volem examinar més en detall.

El framenor Giovanni de Pian del Carpine (ca. 1185-1252) fou el legat papal que el 1242 va iniciar a Lió un viatge fins a la cort del kan mongol Güyük. A la seua *Ystoria Mongalorum quos nos Tartaros appellamus* ens exposa tot un programa etnogràfic, quan articula el seu tractat en els capítols següents: *de terra; de hominibus; de ritu; de moribus; de ipsorum imperio; de bellis; de terris; i quomodo bello occurratur eisdem*,¹⁶ que és l'únic que semblaria que escapava, juntament amb el primer i setè a tot estirar, al marc de l'etnografia; i tampoc, perquè l'atenció al marc físic constitueix un dels elements propis de l'etnografia clàssica ja des d'Heròdot. De fet, a la seua breu crònica del viatge trobem força motius que ja es llegien a l'etnografia dels antics,¹⁷ i per l'acumulació d'aquests ítems creiem que Pian del Carpine coneixia la tradició clàssica i se'n va servir.

14. Es tracta del manuscrit Z.I.9 de L'Escorial, recentment editat per HAUF (ed.) (1989).

15. ALONSO BRAVO (2016).

16. G. Pian del Carpine, *Ystoria Mongalorum I*, dins BEAZLEY (ed.) (1903: 44).

17. BEAZLEY (ed.) (1903), a 44, ll. ps.33-39, amb el tòpic del fred i la tenebra; 46, ll. 23-25, amb el tòpic que les dones joves vesteixen com els homes, de bo i manera que

Dins aquest seguit d'obres de contingut etnogràfic hi ha també el *Llibre de les meravelles* de Marco Polo, l'origen del qual sembla derivar d'una narració oral recollida per un redactor. Amb independència del debat sobre la veracitat de part del contingut, la rellevància dels continguts de caire etnogràfic està fora de tot dubte. La datació és anterior d'alguns decennis a la *Crònica*, el que possibilita que en alguna de les seues versions fos coneguda pel nostre autor. Una traducció aragonesa, parcialment conservada, hauria pogut estar a l'abast de Muntaner.¹⁸

Té també el seu origen en una exposició oral *La flor de les Històries d'Orient* del príncep armeni Aitó de Gorigós,¹⁹ datada el 1307. Però és evident que al relat del narrador s'afegeix l'elaboració literària del redactor, Nicolas Faulcon —autor també de la traducció llatina, *Flos Historiarum Terre Orientis*—, i que va saber inserir dins el text notícies manllevades a Pian del Carpine i a Polo. El gran nombre de manuscrits existent, així com les traduccions catalana i aragonesa, suggereixen que Muntaner podia haver tingut accés a l'obra.

El nostre següent autor és el framenor Odorico de Pordenone, contemporani estricte de Muntaner, i que ens ha llegat el relat del seu viatge a Orient, dictat a un altre monjo el 1330. Per la datació de l'obra es fa molt difícil que el nostre autor en tingués coneixement. Finalment, John of Mandeville fou també autor d'un conegudíssim llibre de viatges, la difusió del qual, amb versió aragonesa inclosa,²⁰ és, però, posterior al decés de Muntaner.

L'etnografia, doncs, associada a la crònica de viatges, vivia un moment, si no d'eclosió, almenys de revifalla. Hem de tenir present que

no se'n poden distingir; 47, ll. 7-17, on Pian del Carpine ens diu que els mongols tant creuen en un sol déu com en els ídols; 49, ll. 7-8, amb la notícia que els encanten els oracles i els encanteris; 51, ll. 2-5, on se'ns en diu que desconeixen la mentida, el robatori, l'homicidi, les baralles, i ll. 33-37, on en canvi se'ns recorda que tanmateix són amics de l'engany i indignes de cap crèdit; 52, l. 5, amb el tòpic que en cas de necessitat mengen carn humana; i 53, ll. 22-25, amb la notícia que les dones munten a cavall i disparen l'arc igual que els homes.

18. GALLINA (1956); NITTI (1972).

19. L'edició del text llatí per J. Dardel es troba a KOHLER (ed.) (1906: 254-363).

20. LIRIA MONTAÑÉS (ed.) (1979); SANTONJA (ed.) (1984, edició facsímil). Vegeu també LEMARCHAND (2002).

la crònica de viatges és un gènere que mai no es va deixar de conrear, des d'Egèria al segle IV fins a Marco Polo al segle XIII.

Resta, però, dedicar atenció si més no breument a la perspectiva adoptada pel nostre cronista pel que fa a la selecció i presentació de les dades etnogràfiques que el varen interessar. En principi els ítems clàssics del discurs etnogràfic dels autors antics eren tres: en primer lloc, el medi natural, on la geografia física es conjuminava amb l'atenció a aspectes econòmics; segonament, l'organització política d'aquella societat, des de les tribus de cultura més modesta fins als grans imperis; i terçament, els costums de la gent, sovint associats als processos propis de la cultura material. Muntaner, però, amb alguna excepció que al seu moment comentarem no mostra un interès particular per cap d'aquests aspectes, amb la qual cosa trenca amb la tradició etnogràfica clàssica, i potser no pas per desconeixement, ni que fos per via indirecta.

A partir de les evidències analitzades a la secció grega de la *Crònica* i que veurem tot seguit, els comentaris etnogràfics del nostre autor s'inscriuen dins una línia de caire moralista, que identifica arquètips ètnics i els projecta a despit de les característiques personals de l'individu. Si la realitat dels fets contradiu l'arquètip Muntaner fa omissió de tota referència etnogràfica. Altrament dit, la rellevància de l'etnografia és una de molt intensa, cosa que suggereix que Muntaner hauria tingut en compte la seua aparició a historiadors precedents. En alguns casos l'aparició de les digressions d'aquest caire podrien deure's en part a la influència d'una propaganda política adreçada a la configuració d'una determinada imatge respecte d'un poble sencer; aquesta operació ideològica no només hauria estat possible en el cas dels grecs, per bé que fins i tot aquí hi veiem traces d'una opinió dictada per la pròpia experiència, ans també en el dels genovesos. Malgrat aquesta consideració, creiem que el nostre autor, doncs, participa d'un interès per l'etnografia que ha sigut oportunament remarcat per la investigació recent.²¹

21. Així ho recullen revistes que han desenvolupat una certa tradició d'estudis al voltant de la relació entre historiografia, antropologia i etnografia, com són els casos, a Europa, d'*Annales de l'École Libre des Sciences Politiques*, *Exemplaria*, *Mediävistik*, *Médiévales* i a Amèrica d'*A Journal of Theory in Medieval and Renaissance Studies*. Per a una aproximació a la qüestió vegeu BERLIOZ & LE GOFF (1991) i SCHMITT (2010).

Juntament amb aquesta perspectiva moralista, el nostre autor adopta també una visió providencialista, pròpia d'un servidor de la Corona d'Aragó que justifica i entén la política reial sota els auspicis d'uns interessos divins en primer lloc; dels del cristianisme després, i en acabat dels de la cristiandat —que no són pas idèntics—; i en darrer terme, i en justa correspondència amb la seua influència sobre l'estratègia del Casal d'Aragó, dels del Papat.

3. EL RELAT ETNOGRÀFIC A LA SECCIÓ GREGA DE LA *CRÒNICA*

Ens ocuparem ara de com aborda Muntaner el discurs de l'etnografia, per la qual cosa hem procedit a tractar dels diversos pobles per separat. El corpus que farem servir és un de prou ampli, el configurat per la secció grega de l'obra, que va del capítol cent noranta-quatre al dos-cents quaranta-quatre, inclosa la campanya siciliana que dóna origen al trasllat dels almogàvers a Constantinoble com a conseqüència de la seua contractació per part de l'imperi grec. Queden, per tant, exclosos alguns pobles, com ara el dels francesos, tot i que Muntaner els esmenta diverses vegades, per exemple arran de les campanyes dels Anjou contra Sicília, els del Magrib, els provençals, els espanyols, els italians llevat dels genovesos, i qualssevol altres.

Hauria estat desitjable de contrastar les informacions fornides per Muntaner amb les que els pobles descrits —grecs i turcs, fonamentalment— formulen a llur torn sobre els catalans.²² Tanmateix, aquesta cerca implica un ús de fonts que ultrapassa les nostres possibilitats actuals. Per les ocasions que hem tingut de constatar part d'aquestes informacions, el desconeixement dóna lloc a hipòtesis, analogies i comparacions no sempre encertades.²³

22. N'hi ha algunes mostres a AGUILAR (2003-2004: 66-67), en concret en relació amb alguns testimoniatges genovesos sobre els catalans. També es pot consultar a aquest efecte VINAS & VINAS (2017).

23. BEKKER (ed.) (1835: 416): «πάσα δ'ἐκείνων περιουσία οὐ μᾶλλον τοῦ κεκτημένου ἢ τοῦ καταλαβόντος τῶν Ἀλμογαβάρων ἐφαίνετο· οὕτως γὰρ ἰδιωνυμεῖτο τὸ ἔθνος, τῷ ἕξ Ἀβάρων, οἶμαι, κατ'ἀγεσθαί» ('Tota llur riquesa no feia

3.1. Els grecs

Encetarem aquesta sèrie de textos amb els relatius als grecs, respecte dels quals els almogàvers tingueren una relació més aviat difícil.²⁴ Fóra injust de dir que això es degué tan sols a les intrigues dels Paleòlegs, tant Andrònic II com el seu fill Miquel, autor material de la conxorxa que va resultar en l'assassinat del megaduc Roger de Flor i la major part del seu seguici. Per part catalana hi va haver també mancances de molts tipus: unes pel que fa a la comunicació, atès que els grecs varen interpretar el comportament dels capdavanters de la Companyia com a una mostra de supèrbia, un component de l'arquètip dels occidentals;²⁵ unes altres per la manca d'una estratègia regida per la claredat, bo i començant pel malentès en relació amb les forces que l'emperador volia contractar, d'acord amb les seues limitacions de despesa, i el nombre real dels participants a l'expedició. El contracte subscrit —potser de manera verbal, tot i que aquesta hipòtesi resulta del tot inversemblant— entre l'emperador de Bizanci i els almogàvers posava, doncs, en contacte directe dues cultures fins aleshores no gaire relacionades socialment i personal.²⁶ Hi havia, certament, un

parer d'ésser més propietat del seu amo que d'aquell dels almogàvers que se n'havia emparat; així rebia aquest poble el seu nom propi, pel fet de derivar-se, crec, del dels àvars'). Els àvars eren un poble de l'àrea del Caucas, el coneixement dels quals va dur Paquimeris a formular aquesta paretimologia.

24. Les desavinences entre l'emperador i la Companyia varen començar arran de les diferents interpretacions del conveni pactat. Andrònic II s'havia compromès a pagar el sou de mil infants i cinc-cents genets, i no pas més, almenys segons l'historiador bizantí Paquimeris, cf. BEKKER (ed.) (1835: VI 5, 486). El segon motiu d'enfrontament va ser el conjunt de saquejos a què els catalans varen sotmetre, la primavera de l'any 1303, les ciutats de Filadèlfia, Magnèsia i Efes, les pèrdues de les quals a aquestes accions de rapinya ja haurien ultrapassat els deutes que al seu torn la Companyia exigia pels endarreriments de la tresoreria imperial. Com és lògic, un poderós motiu de fons era la propaganda anticatalana desplegada pels genovesos, que eren els autèntics gestors de l'economia bizantina, inclosa la de la casa imperial.

25. La imatge del guerrer occidental altiu, que tracta fins i tot els membres de la casa imperial grega amb un menyspreu que en el millor dels casos té la forma de la condescendència, és una de molt arrelada a la societat grega de l'època. Tanmateix, la comparació dels passatges de Muntaner amb els que paral·lelament ens narra Paquimeris té l'inconvenient que l'historiador grec era del tot contrari a la unió de les esglésies i un decidit antioccidental, per tant.

26. LAIOU (2008: 806-808).

vincle recent entre els respectius casals,²⁷ a més de relacions comercials que remuntaven a alguns segles enrere,²⁸ però no pas el tracte regular entre individus, del qual deriva el coneixement mutu. Per aquesta raó als nostres cronistes hi ha notícia de Grècia, i per cert no pas escassa, però no pas dels grecs,²⁹ llevat del nostre Muntaner. Altrament dit, les observacions del de Peralada sobre el poble grec són les primeres dins la cultura de llengua catalana.

Ja hem esmentat les dificultats inherents a la interrelació de grecs i catalans, i que la tradició d'aquell país conserva associada a la venjança dels almogàvers, amb episodis tan foscos com el saqueig de la muntanya sagrada, el Mont Athos.³⁰ La historiografia grega situa la fi de la relació entre l'imperi i la Companyia quan Andrònic II va acusar els catalans de fer contínues requestes de millors pecuniàries, alhora que causaven més danys que els mateixos turcs.³¹ Però mentre que els historiadors grecs subratllen la supèrbia i la cobdícia dels occidentals, catalans en aquest cas, i considerats en molts casos autèntics heretges, la *Crònica* posa l'accent sobre la perfídia i deslleialtat dels emperadors grecs, pare i fill. I d'acord amb la perspectiva etnogràfica, Muntaner va estendre la seua pèssima opinió dels emperadors grecs al conjunt del seu poble, com es desprèn dels dos passatges següents. Al primer es remarca la covardia i manca de bel·licositat dels soldats grecs:

27. MAIER (1973: 340 i ss.); RUBIÓ I LLUCH (1927: 16).

28. LONGNON (1949: 172-173); BENSCH (1997); DURAN I DUÉLT (1999, 2004, 2008, 2013). Per al consolat català a Constantinoble, proveït des del 1296 en la persona de Dalmau Sunyer, vegeu MARINESCU (1925); LOCK (1995: 116). Vegeu també (LAIUO 1972: 44): «In this Aragonese expansion in the Western Mediterranean, Sicily, with its unique strategic position, would surely be next. Since the Angevins ruled Sicily, it was good diplomacy and good sense for the Aragonese and the Byzantines to get together.»

29. MARCOS (2013).

30. Una notícia de l'atac català ens ha arribat mercès a la crònica del monjo serbi Danilo, prior del monestir de Hilandar i futur arquebisbe, cf. Hafner (ed.) (1976: 32-34). Danilo arriba a comparar el setge de la Companyia amb el que va patir Jerusalem per part de les tropes romanes de Vespasià i Titus. Muntaner tampoc no parla d'una notícia —una hipòtesi gens inversemblant seria la d'atribuir-ne la circulació a la propaganda anticatalana, tot i tractar-se d'una falsedat— que llegim a Iorgos Paquimeris, dins BEKKER (ed.), (1835: VI 25, 527), segons el qual la resposta dels catalans acantonats a Gallípoli davant l'assassinat de Roger de Flor i el seu seguici fou la de matar tots els bizantins que hi eren, inclosos els infants.

31. BEKKER (ed.) (1835: VI 5-6, 485-489).

E axi vejats Grechs quina gent son, ne Deus com los ha ayrats; que Xor Miqueli, fill del emperador major, passa al Artaqui be ab XII milia homens a cauall, e be ab C milia de peu, que hanch ab los Turchs **nos gosaren combatre, si que sen hach a tornar ab gran vergonya.**³²

Fins a cert punt ens hem de demanar si no hi ha aquí una clara voluntat de ridiculització del que era aleshores el principal adalill grec, el coemperador Miquel, fill d'Andrònic II i hereu del tron i que regnaria amb el nom de Miquel IX. L'acusació de Muntaner no és la pròpia d'un historiador, per tal com els fets d'armes del coemperador eren ben coneguts i el distingien precisament pel seu coratge. Per consegüent, si el nostre cronista qualifica el coemperador de covard, amb independència de les circumstàncies de la fallida campanya de l'Artaquí, ho fa per passar comptes i no pas perquè es tractés d'un guerrer mancat de valor. Miquel havia estat el responsable de l'assassinat de Roger de Flor, i havia centrat bona part de la seua estratègia dels anys 1304 i 1305 a anorrear la influència de la Companyia en qualsevol mena d'afers d'estat, bo i que això comprometés els esforços per garantir la integritat territorial de l'imperi davant l'amenaça turca.

El segon passatge, més extens, té uns components de dramatisme que el fan més seductor des del punt de vista literari:

Mas sobre los Grechs **ha Deus tramesa tant de pestilencia, que tot hom los confondria.** E aço esdeue per dos pecats senyalats qui en ells regna: ço es la hu, **que son les pus argulloses gents del mon, que no ha gent el mon que ells preen res, sino ells mateixos, e res no valen;** e daltra part, **que han la menys charitat de llur prohisme que gents qui sien el sigle.** Que com nos erem en Constantinoble, les gents qui fugien del Natuli per los Turchs, estauen e jayen per los fems en Constantinoble, e cridauen fam; e per amor de Deus **no hi hauia Grech que res los volgues donar, e si hi hauia gran marcat de totes viandes.** E los almugauers de pietat quen hauien mig partien ab ells ço que deuien menjar; si que per aquesta charitat que les nostres gents feyen, com en lloch hostejauen, mes de dos milia pobres Grechs que Turchs

32. R. Muntaner, *Crònica*, cap. CCIII.

hauien desaretats los anauen darrera, e tuyt venien ab nos.³³ E axi podets entendre, Deus com ha ayrats los Grechs; que diu lexempli del saui, que com Deus vol mal al hom, la primera cosa en quel punix es, **que li tol lo seny. E axi los Grechs han la yra de Deus, que res no valen, e cuyden mes valer, que les altres gents del mon;** axi mateix, que no hajan charitat ab llur prohisme, be par, que de tot los ha tolt lo seny.³⁴

D'acord amb Muntaner, les angúnies dels grecs es deuen a un càstig diví.³⁵ No es tracta en aquest cas del vell mitema indoeuropeu de la torna pel crim comès per un rei o senyor, que en desencadenar la fúria dels déus estén al seu poble els efectes de la condemna.³⁶ Aquí no hi ha hagut cap crim, ans si els grecs han merescut de rebre en tot el seu pes la ira divina és perquè per natura són criatures odioses. Els pecats de la supèrbia i l'avarícia —manifestada en la incapacitat per a la caritat— estan reconeguts com a capitals, i si per al primer les víctimes són els altres pobles de la terra, que els grecs consideren inferiors a ells, per al segon en són víctimes fins i tot els mateixos grecs, quan per la creixent pressió dels turcs es veien reduïts a la pèrdua de tot el que tenien i a viure d'almoïna. La ceguesa d'aquest capteniment es deu al càstig diví, en llevar-los Déu el seny per haver desfermat la seua ira.

La rotunditat de la condemna muntaneriana es veu refermada per la figura de la repetició:

33. El testimoniatge de Muntaner coincideix amb els que se'ns han transmès per part grega. Així, el patriarca Atanasi I va organitzar una assistència de menjar per a aquesta gernació de desposseïts —ahora que li demanava a Andrònic II que el proveís de fusta per a cuinar—, i per a llur atenció va fundar l'hospital de Sant Samsó, cf. TALBOT (ed.) (1975: 194-197) (carta LXXVIII). També l'historiador Paquimeris, dins BEKKER (ed.) (1835: III 8 i 11, 208 i 258, i VI 1, 11, 461) contesta Muntaner en denunciar l'especulació d'alguns individus benestants, tant grecs com forasters, que emmagatzemaven el cereal i el vi per tal de vendre'ls quan els preus fossin encara més alts.

34. R. Muntaner, *Crònica*, cap. CCIII, dins KIORIDIS (ed.) (2016: 165-167).

35. L'amable i oportuna indicació de l'anònim revisor(a) apunta a la desfeta dels francesos al coll de Panissars, el 1285, com un cas del tot semblant. De fet, el colofó muntanerjà és ben explícit, en presentar la gent de Barcelona *lloant e glorificant Deus de la gracia quels havia feyta* (R. Muntaner, *Crònica*, cap. CXL).

36. REDONDO (2013: 159-160). Per a la recepció de la trifuncionalitat dins la cultura medieval, vegeu LE GOFF (1979); GRISWARD (1981).

que son les pus argulloses gents del mon, que no ha gent el mon que ells preen res, sino ells mateixos, e res no valen (...) E axi los Grechs han la yra de Deus, que res no valen, e cuyden mes valer, que les altres gents del mon.

No es tracta tan sols d'un reflex de l'oralitat del text. El que aquí trobem és la reiterada voluntat de l'autor de subratllar la misèria moral del que ell veu com un poble envilit i fanàticament asservit per les seues pròpies fantasies.

La condemna genèrica del nostre cronista guarda interessants paral·lelismes amb les notícies i comentaris que se'ns han conservat sobre aquest moment històric des de la pròpia òptica grega. L'historiador Paquimeris, tantes vegades comparat amb Muntaner, reflecteix també la denúncia del que per a l'historiador grec són només actituds individuals; endemés, Paquimeris indica com els especuladors d'aliments —cereals, vi— que treien profit de la manca de proveïments de Constantinoble, sempre gent benestant, són grecs i estrangers.³⁷ D'altra banda, per una carta del patriarca Atanasi I a l'emperador Andrònic II sabem que els menesterosos de la ciutat havien de confiar-se a la caritat d'institucions benèfiques que no comptaven amb la protecció del poder.³⁸ La historiografia grega contemporània ha carregat els neulers a la Companyia,³⁹ però el cert és que la penúria a què es veien sotmeses les classes humils al Constantinoble de l'hivern del 1306-1307 es devia en primer lloc a la nefasta política econòmica de l'emperador Andrònic II.⁴⁰

Muntaner torna a mostrar sentiments de pietat i commiseració envers la gent humil, l'alçada moral dels quals li mereix un elogi creiem que sincer:

E com lo camp fo lleuat, yo hagai presos IV Grechs e marce, que trobe en una casa; e eren homens pobres qui eren estats de Galipol. E digui los, quels faria molt de be, sim volien esser espies. E ells ab gran goig

37. BEKKER (ed.) (1835: III 8 i 11, 208 i 258, i VI 1, 11, 461).

38. TALBOT (ed.) (1975: 194-197) (carta LXXVIII), amb la petició expressa que faciliti a l'hospital fusta per tal de poder cuinar el menjar dels qui hi van a cercar-ne.

39. ZACHARIADOU (1980).

40. LAIOU (1967).

otorgaren mo, e yo vestils a la Greguesca molt be, e els done a cascu un rosi dels nostres que nos nhaiem ja; **e juraren, que be a lleialment me seruirien.**⁴¹

Aquests quatre grecs contradiuen l'arquètip que ens havia oferit prèviament Muntaner, el que l'obliga a no recórrer a consideracions etnogràfiques de cap tipus. Més encara, hi ha un passatge on el nostre autor sembla evocar el mite de l'Arcàdia feliç quan ens explica com Tràcia regalava als membres de la Companyia tot allò que els hi calia per viure:

E al Redisco e al Panido estaua en Rochafort ab tota l'altra companya, e tots estauen rics e bastos, que res no sembrauem ne llaurauem, ne cauauem vinya ne podauem, e si culliem cascu any aytant vi com soliem, e aytant forment com ciuada.⁴²

Aquest passatge destaca també pel fet que és l'únic on Muntaner es deté per un instant, i gairebé d'esquitllentes, en l'atenció al mitjà físic on tenien lloc els esdeveniments de la seua crònica. Tanmateix, la manca de relació entre el país i els seus pobladors naturals fa imperfecta l'adopció d'un relat de caire etnogràfic per part del de Peralada.

3.2. *Els genovesos*

Després dels grecs anem a ocupar-nos dels genovesos, la gran potència comercial estrangera del tombant del segle XIII,⁴³ que s'havia emparat, als bells inicis del segle XIV, de la major part dels recursos econòmics de l'imperi. Des que Miquel Paleòleg va obrir de bat a bat les portes al comerç occidental el 1261, els genovesos varen reemplaçar els venecians com a principals gestors i per tant beneficiaris de l'exploració comercial dels béns de l'imperi, a més d'assegurar-se el control de la ruta que duia a través de la Mar Negra a Orient. A la litera-

41. R. Muntaner, *Crònica*, cap. CCXX.

42. R. Muntaner, *Crònica*, cap. CCXXIII.

43. Vegeu ANDERSON (1974: 193), sobre com ja el 1293 l'arribada d'ingressos a Gènova suposava una immensa font de riquesa.

tura catalana havia fet forat el tema de la mesquinesa dels genovesos, dels quals precisament la historiografia havia elaborat una etopeia del tot negativa.⁴⁴ No és pas estrany, doncs, que aquesta sigui l'única vessant etnogràfica de la *Crònica* que ha sigut objecte d'estudi fins ara.⁴⁵ Vegem el text on Muntaner ens presenta el caràcter dels genovesos:

E com foren en Bocadauer, vengren a ells X galees de Genouesos per tractament del emperador e digueren, quels passarien lo bras de Bocadauer, que no ha danple pus de quatre milles en aquell lloch. E axi auengrense ab ells, e **juraren los sobre los sancts euangelis, que saluament e segura los passarian lo bras de Bocadauer**; que no ha danple pus de quatre milles en aquell lloch; axi que passaren un viatge de la pus menuda gent que hi era. E com aquells honrrats vaeren, que be hauien passada aquella gent, meterense en les galees. E com foren a les galees, al entrant lleuarenlos totes las armes, que axi era en conuinença, quels Turchs lliurassen totes les armes als Genouesos, e los Genouesos metien les totes en una galea. E **puy com los Turchs foren recullits en les galees, qui eren menys darmes, los mariners lexaren se correr sobrells, e mataren ne be la meytat, e los altres meterense de sota; e axi hagren ne la major part daquells qui bons eren, e menarenlos sen a Genoua, e els anauen venent per Pola e per Calabria e en Napolis e en tot lloch**; e daquells qui eren romasos en la part de Galipol non escapa negu, que lemprador hi hach molta gent feyta venir de Constantinoble, que tots los mataren.

E axi los Turchs veus, **ab qual falsia e ab qual desleyaltat** foren consumats per Genouesos, que non escaparen mas aquells qui en la primera vegada passaren. E daço foren molt despagats aquells de la companya, com ho saberen. E axi veus los Turchs quina fi han feyta, ne com mala a llur ops se partiren de la companya.⁴⁶

El text exposa amb tota claredat la malvestat dels genovesos, que no pas per casualitat comença pel gravíssim pecat del perjuri, objecte del qual és la persona de Déu: «e juraren los sobre los sancts euangelis, que saluament e segura los passarian lo bras de Bocadauer»; s'hi afegei-

44. BADIA (1993: 19-91). Com a textos relatius a la proverbial avolesa dels genovesos vegeu BRUGUERA (ed.) (1991: cap. 237: 204, i cap. 363: 276). Vegeu també FERRER I MALLOL (1996).

45. RUIZ-DOMÈNEC (1987).

46. R. Muntaner, *Crònica*, cap. CCXLI, dins KIORIDIS (ed.) (2016: 379-381).

xen els càrrecs de la covardia, l'avarícia, la falsedat i la traïció. Els genovesos són covards perquè ataquen un enemic desproveït d'armes: «E puy com los Turchs foren recullits en les galees, qui eren menys darmes», etc. La justificació d'aquest crim no responia al raonament d'algú que actua per venjança, sinó al càlcul de qui vol aconseguir un benefici material immediat: «e menarenlos sen a Genoua, e els anauen venent per Pola e per Calabria e en Napols e en tot lloch». Ara bé, aquí Muntaner passa per alt una circumstància realment important: el comerç d'esclaus era una de les fonts d'ingressos de la Companyia, i les seues víctimes eren per damunt de tot grecs i turcs; aquesta horrenda activitat, que per cert va enriquir algunes de les famílies més distingides de Barcelona, Palma i València, es va iniciar amb la presència de la Companyia Catalana a Grècia, i la venda va tenir com a primer escenari el de Sicília.⁴⁷ Per consegüent, l'acusació de Muntaner es revela dictada per prejudicis que no casen amb les observacions que hauria fet un etnògraf, i es veu desmentida per la hipocresia del nostre autor. Ara bé, des del punt de vista de la literatura —i no només del del gènere etnogràfic— Muntaner s'inscriu ben d'hora dins la nòmina dels qui han blasmat la gent genovesa per l'avarícia que en caracteritza el retrat literari.⁴⁸

El conjunt del relat muntanerí dibuixa una crítica ben acerba, encara més despietada que l'adreçada als grecs. Aquests, en acabat uns infidels des de la perspectiva del Muntaner cristià, no eren ben bé responsables de llur abjecta condició, per tal com al capdavant havien estat confosos per Déu, que els havia tolt el seny. Els genovesos, en canvi, si actuaven amb aquesta extrema perfídia, que posava en qüestió fins i tot el crèdit dels autèntics fidels a la fe de Crist, ho feien

47. LAIOU (1972: 191): «The Catalans sold many of their Greek prisoners as slaves, especially in Sicily, but also in Aragon. The first material notices of such Greek slaves in Sicily appear in 1307»; LUTTRELL (1989: 148): «Slaves were taken from Samos, Leros, Santorin, and Patmos, for example, and Naxos and the larger island were centres of the traffic»; BACKMAN (2002: 63). A GAUDIOSO (1926: 20-24), aquests esclaus reben el noms de tracis, el que revela l'origen d'aquesta infame mercaderia.

48. Els textos de Quevedo —el poema d'art menor *Poderoso caballero...*, el sonet *Las no piadosas martas ya te pones*, la dècima *Musas, si la pluma mía*, les al·lusions a la *Vida del Buscón llamado Don Pablos II 3* i a *Sueños y discursos II*— no són, doncs, ni de bon tros els primers dins la tradició paròdica de la cobdícia atribuïda als genovesos.

lliurement i responsable. El perfil etnogràfic traçat, doncs, per Muntaner roman subordinat a consideracions ideològiques predeterminades, que el condicionen per complet.

3.3. *Els alans*

Més que no els turcs, els grans enemics de la Companyia Catalana foren els alans, una ètnia indoeuropea i provinent del nord de l'Iran, que des de l'Antiguitat Tardana s'havia establert vora l'imperi romà, a les campanyes del qual havia prestat serveis com a tropa auxiliar als conflictes amb els parts, els armenis i els medes. Des de finals del segle XIII una part havia passat a l'Europa oriental arran de la destrucció mongola dels territoris que havien poblat vora el Baix Volga. Els alans ja en aquells temps havien patit una forta influència de les ètnies tàrtaro-turques. I així ho palesa Muntaner, que dóna inici als seus comentaris sobre els alans amb un inequívoc punt de partença:

Quels Alans ho fan a manera de Tartres, que ab tot ço del llur van tostemps, e james no posen en ciutat ne en vila ne en poblat. E com los nostres foren de prop, ells aturaren sen un jorn, que no se acostaren a ells, per refermar e endresar llurs feyts de la batalla; quels Alans son tenguts per la millor caualleria que sia a lleuant.

Queus dire? **Que de tots los Alans non escaparen, qui de cauall qui dapeu, CCC homens; qui perço muriren axi tuyt, com los dolia lo cor de llurs mullers e llurs infants.**

E comptar vos he, quen esdeuench a un caualler ala que sen menaua sa muller. E ell caualcaua en un bon cauall, e sa muller en altre, e tres homens a cauall dels nostres anauen los apres. Queus en dire? Lo cauall de la dona flaquejava, e ell ab la espasa en la ma donaua li de pla, e a la fi los nostres homens de cauall aconseguiren lo caualler. E ell vae, quel aconseguen, e que la dona sauia a perdre, broca un poch auant, e la dona gita un gran crit, e ell torna envers ella, **e ana la abraçar e besar. E com ho hach feyt, dona li tal colp de la espasa pel coll, quel cap lin mena en un pich.** E com aço hach feyt, torna enuers los nostres homens a cauall qui ya prenien lo cauall de la dona, e ab la espasa va tal colp donar a hu daquells qui hauia nom G. de Belluer, quel bras sinistre lin aualla en un colp, e caech en terra mort. E los altres dos qui va-

eren aço lexarensen correr sobrell, e ell a ells, e la hu hauia nom A. Miro adalil, qui era bon hom darmes, e laltre Berenguer de Ventayola. Queus dire? Fas vos saber, que hanch nos volch lleuar de prop la dona entro lagen tot pecejat. Veus lo caualler com se tench fort, que hach mort aquell G. de Belluer, e hach nafrat los altres dos malament.

E axi podets veure, **com muri be com a bon caualler, e ab gran dolor feya ço que feya. E axi muriren per aquella raho la major part dels Alans, e axi com ya dauant vos he dit, non escaparen CCC homens darmes, que tots muriren.**⁴⁹

El nostre cronista no dissimula gens la seua admiració pels alans, «la millor cavalleria que sia a Llevant», però que a més del seu valor com a tropa de combat demostra unes virtuts socials ben encomiables: la força dels vincles familiars, «com los dolia lo cor de llurs mullers e llurs infants»; i l'honrament als usos de la cavalleria, almenys pel que fa al protagonista del passatge, «com muri be com a bon cavaller». Curiós i paradoxal contrapunt al fet que els alans varen parar la trampa que va conduir a l'assassinat de Roger de Flor i a la mort de la major part dels vuitanta homes d'armes que formaven el seu seguici. Aquí, doncs, Muntaner mostra una independència de criteri que no ha aparegut, en canvi, quan tractava de grecs i genovesos.

Hi ha una segona observació que creiem valuosa. Per dues vegades Muntaner ens narra que tots els alans sucumbiren, amb la mateixa tècnica de repetició que hem anotat més amunt a propòsit de l'extrem orgull dels grecs; en un primer moment hi fa referència abans d'entrar a la narració del motiu que exemplifica la conducta d'aquests guerrers:

Que de tots los Alans non escaparen, qui de cauall qui dapeu, CCC homens; qui perço muriren axi tuyt.

Però el nostre autor fa servir un altre cop aquest motiu com a colofó del capítol:

E axi muriren per aquella raho la major part dels Alans, e axi com ya dauant vos he dit, non escaparen CCC homens darmes, que tots muriren.

49. R. Muntaner, *Crònica*, cap. CCXXVI.

Es tracta, doncs, del motiu de l'host que sucumbeix en massa, i que es compta entre els tòpics de la historiografia antiga, per bé que referit a circumstàncies especials, com ara les d'un setge que impedeix alternatives estratègiques al bàndol en situació compromesa. Aquí, però, trobem un motiu diferent, el de la inacceptabilitat de la derrota per part de qui prefereix la mort a la fuga. El motiu ja havia aparegut a la crònica de Pian del Carpine, quan observava que els mongols no permetien que es produís cap deserció.⁵⁰ A parer nostre, tanmateix, el de Peralada no hauria manllevat res al seu predecessor, sinó que tots dos haurien reflectit l'ús bèl·lic dels alans.

3.4. *Els turcs*

Passarem ara a ocupar-nos dels pobles no cristians, entre els quals els més notables són evidentment els turcs. A parer de la crítica actual, la gent catalana tenia un escàs o fins i tot nul coneixement de la gent turca, atès que el contacte amb els pobles de l'Europa oriental s'hauria reduït a aquells de religió cristiana.⁵¹ Tanmateix aquest contacte hi fou, com ho demostren els manlleus lingüístics d'una i altra banda, i sobre els quals hem volgut cridar l'atenció fa algun temps.⁵²

La historiografia grega actual s'ha complagut a mostrar la natural identificació entre catalans i turcs, derivada del fet que ambdós pobles haurien mostrat una inclinació al menyspreu de la llei divina i humana, acompanyada de l'amor pel pillatge i del foment dels bàndols.

El primer esment que Muntaner fa dels turcs depèn amb tota claredat de la propaganda grega, per bé que el que descriu recolza en fets reals:

E encara que era major dolor, que si un Turch volgues per muller la filla del millor hom de aquella ciutat e vila o castell qui a ells eren sub-

50. BEAZLEY (ed.) (1903: 62, ll. 14-17): «Cum autem omnes sunt in bello si de decem hominibus fugit unus vel duo vel tres vel etiam plures, omnes occiduntur. Et ut breviter dicam, nisi communiter cedant, omnes qui fugiunt occiduntur».

51. LONGNON (1949: 295-301); KOROBEINIKOV (2008: 726-727).

52. REDONDO (2012).

jugats, **que la li hauien a donar per muller** lo pare o la mare o els amichs. **E si infants nexien, si eren mascles, feyen los Turchs e els feyen retallar, axi que eren Sarrahins;** e si fos fembra, podia tenir, pubilleig se volia. Veus, en quina dolor e en quin subjugament estauen a gran desonor de tota la chrestianat.⁵³

Quan turcs i catalans segellen una voluntat de col·laboració i mútua lleialtat, Muntaner ens dóna a conèixer una altra perspectiva, diametralment oposada a la que traspuava el text precedent:

E axi senyorejam tota la terra, e caualcauem limperi a nostra guisa, que com los Turchs e els Turcoples anauen en caualcades, anauen hi dels nostres aquells qui anar hi volien, **e feyen los molta donor,** e feyen en guisa, que tota hora venien ab dos ab tant de guany que ells no feyen. **E axi james nos poch trobar, que entre nos e ells hagues negu contrast.**⁵⁴

Si que dels Turchs vench a Galipol un cap per nom Ximelich e demana parlament, e dix que, sins playa, volia passar a Galipol a parlar a nos. E yo tramis li un leny armat, e axi ell vench ab X cauallers qui eren sos parents, e aqui ell passa dauant en Rochafort e en Ferran Eximenis e mi, que ell era aparellat ab sa companya e ab sa muller e ab sos infants de passar a nos; e quens faria sagrament e homenatge, que seria ab nos com a frare, e ell e tota sa companya; e quens valria contra totes les gents del mon, e que metrien en poder nostre llurs mullers e llurs infants; e que volien estar en tot e per tot al nostre comandament, axi com los pus sotils de la companya; e quens darien la quinta de tot ço que guanyarien. E daço haguem nostre acord e consell ab tota la companya, e tuyt tengren per be, quels reebessem. Ab tant reebem aquell Ximelich qui passa ab nos ab DCCC homens a cauall e ab dos milia dapeu. **E si hanc negunes gents foren obedients a senyor, ells ho foren a nos; e si hanch nuls homens foren lleysals e vertaders, ells ho foren a nos tostemps, e foren molt bons homens darmes, e de tot feyt.** E axi estegren ab nos com a frares, e tota hora ells estauen host feyta per ells mateixos prop de nos.⁵⁵

53. R. Muntaner, *Crònica*, cap. CCII, dins KIORIDIS (ed.) (2016: 157-159).

54. R. Muntaner, *Crònica*, cap. CCXXVIII, dins KIORIDIS (ed.) (2016: 303).

55. Segons ZACHARIADOU, 821, els catalans només varen mostrar fidelitat als turcs i àrabs en general; Zachariadou admet, tanmateix, 825-826, que els catalans eren envoltats per poders hostils.

(...) e axi mateix foren bons e lleysals tostems a nos, e obedients. E axi nos nos fom crescuts de DCCC homens de cauall de Turchs, e haguem morts e lleuats al emperador tots quants soldats hauia.⁵⁶

Les observacions de Muntaner, nascudes d'una experiència assolida al llarg dels anys i sota unes condicions de dificultat extrema, tenen encara més valor des del moment que es tractava de la primera ocasió en què un contingent turc relativament nombrós s'instal·lava a terra europea, per bé que ja abans hi havia hagut una presència escadussera de tropes turques al servei dels bizantins.⁵⁷

Cal remarcar la referència als turcoples, els Τουρκόπουλοι de les fonts gregues, ço és, mercenaris d'origen turc que havien estat incorporats als exèrcits cristians després d'èsser batejats.⁵⁸ Muntaner sempre els diferencia dels turcs, per bé que en certes ocasions s'arreglerin en comú:

E els Turchs e els Turcoples anaren sen ajustar tots en un lloch, que nos volgren mesclar ab la companya, pensant, que nos faes ab acordada pensa dels uns e dels altres, per destroyr ells; e axi volgren estar tots plegats a la vista. (...) E els Turchs e els Turcoples que vaeren que adeuer[e]s se feya, pensaren de brochar e de ferir en ells.⁵⁹

Advertim, doncs, la cura de Muntaner en diferenciar tots dos grups, de la mateixa manera com quan parla dels tres contingents que ara formaven la host, catalans, turcs i turcoples:

E aço era acord den Rochafort e daquells qui ab ell eren, axi Chrestians com Turchs, com Turcoples.⁶⁰

56. R. Muntaner, *Crònica*, cap. CCXXVIII.

57. LAIOU (1972: 231-232); ZACHARIADOU (1980: 821-838).

58. SAVVIDES (1993).

59. R. Muntaner, *Crònica*, cap. CCXL.

60. R. Muntaner, *Crònica*, cap. CCXXXI.

4. CONCLUSIONS

El fet que ens haguem limitat a la secció grega de la *Crònica* no invalida la presentació d'unes conclusions —forçosament provisionals—, però sí que en limita força la lectura. Ja hem exposat més amunt les característiques del relat de viatges a Muntaner, i n'hem vist exemples clars. Dins el calidoscopi literari de l'obra, la crònica de viatges s'ha de comptar com un gènere més, i un de destacable per la seua intrínseca novetat, al qual Muntaner aporta un particular tractament, derivat dels paràmetres ideològics que governen la *Crònica*. Això en fa una adaptació ben original del discurs geogràfic i etnogràfic, davant el que era habitual a l'època del nostre autor.

De la mateixa manera com la *Crònica* té unes característiques que la distingeixen de les altres compilacions historiogràfiques de l'època, tant les catalanes com les d'altres cultures, també el perfil etnogràfic de l'obra presenta les particularitats conferides per l'autor. Entre elles hem d'esmentar la manca d'interès de Muntaner pel medi natural, que no ocupa a les pàgines de la *Crònica* cap paper rellevant, ans al contrari.⁶¹ Podria dir-se'n que el marc geogràfic té per al nostre cronista l'interès que hi tindria el militar d'un estat major, preocupat per les distàncies i per determinades particularitats dels indrets ressenyats. Tampoc l'organització política o si més no social dels pobles descrits no mereix per part de Muntaner cap comentari específic i ni tan sols un mínim esment. En aquest aspecte el nostre cronista s'allunya de les característiques de l'etnografia clàssica. La visió de l'autor és una d'etnocèntrica, que es correspon amb el seu paper com a representant d'un poder en expansió, a la cerca de la construcció d'un imperi o almenys d'una certa hegemonia.

61. El parer contrari es llegeix a RUBIÓ I LLUCH (1937 [= 1891]: 163): «Cap crònica de l'Edat Mitjana, fora dels llibres de viatges, no conté més riquesa d'indicacions geogràfiques, més descripcions de terres, costums i tradicions, més judicis i coneixements de pobles estrangers que la d'en Muntaner». Tot i que RUBIÓ I LLUCH (1891-1892) recull el conjunt d'esments muntanerians a la toponímia major i menor de l'Hèl·lada, manquen gairebé per complet tant la descripció del paisatge —inclòs l'urbà— com l'atenció als trets identificatius més notables de l'economia i la societat.

El Muntaner etnògraf que hem volgut presentar aquí no és un autor regular i constant, però tampoc un d'inconsistent i ocasional. I amb aquesta vessant innovadora el de Peralada adquireix un notable i llampant relleu dins del context de la historiografia tardomedieval.

BIBLIOGRAFIA

- AGUILAR (2003-2004): Josep Antoni Aguilar, «Les expedicions a l'Orient i la Crònica de Muntaner», *Butlletí de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona* 49, ps. 11-76.
- (2015): *La Crònica de Ramon Muntaner: edició i estudi (pròleg-capítol 146)*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- ALONSO BRAVO (2016): Mercedes Alonso Bravo, «*Translatio y compilatio* en la *Flor de las Ystorias de Orient* de Juan Fernández de Heredia», *Scriptura* 23-25, ps. 11-41.
- ANDERSON (1974): Perry Anderson, *Passages from Antiquity to Feudalism*, Londres & Nova York: New Left Books.
- ARMANGUÉ I HERRERO (2003): Joan Armangué i Herrero, «Formes de literatura catalana a Sardenya al segle XIV», *LLENGUA & LITERATURA* 14, ps. 7-44.
- ASPerti (1993): Stefano Pietro Luigi Asperti, «La qüestió de les pro-fificacions en les cròniques medievals catalanes», in Rafael Alemany, Antoni Ferrando & Lluís B. Meseguer (edd.), *Actes del novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes I*, Barcelona: PAM, ps. 85-137.
- AURELL (2012): Jaume Aurell, *Authoring the Past: History Autobiography, and Politics in Medieval Catalonia*, Chicago: Chicago UP.
- BACKMAN (2002): Clifford R. Backman, *The Decline and Fall of Medieval Sicily: Politics, Religion, and Economy in the Reign of Frederick III, 1296-1337*, Cambridge UP.
- BADIA (1993): Lola Badia, «Veritat i literatura a les cròniques medievals catalanes: Ramon Muntaner», *Tradició i modernitat als segles XIV i XV: estudis de cultura literària i lectures d'Ausiàs March*, València & Barcelona: PAM, ps. 19-91.

- BEAZLEY (ed.) (1903): C. Raymond Beazley, *The texts and versions of John de Plano Carpini & William de Rubriques*, Londres.
- BEKKER (1835): Immanuel Bekker, *Georgii Pachymeris De Michaeli et Andronici Palaeologis libri tredecim*, Bonn: Weber.
- BENSCH (1997): Stephen P. Bensch, «El comerç català a la Romània en el segle XIV», *L'Avenç* 213, ps. 26-29.
- BERLIOZ & LE GOFF (1991): Jacques Berlioz & Jacques Le Goff, amb la col·laboració d'A. Guerreau-Jalabert, «Anthropologie et histoire», in *L'histoire médiévale en France. Bilan et perspectives*, Paris, Le Seuil, ps. 267-304.
- BRUGUERA (ed.) (1991): Jordi Bruguera, *Les quatre grans Cròniques I. Llibre dels feits del rei en Jaume*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- CINGOLANI (2007): Stefano Maria Cingolani, *La memòria dels reis. Les quatre grans Cròniques*, Barcelona: Base.
- DURAN I DUELT (1999): Daniel Duran i Duelt, «Monarquia, consellers i mercaders. Conflictivitat en el Consolat català de Constantinoble en la primera meitat del segle XV», in M.T. Ferrer i Mallol & D. Coulon (eds.), *L'expansió catalana a la Mediterrània a la Baixa Edat Mitjana*, Barcelona: CSIC, ps. 27-51.
- (2004): «El comercio entre España y Bizancio en los siglos XIII al XV», dins I. Pérez Martín & P. Bádenas de la Peña (eds.), *Bizancio y la Península Ibérica. De la Antigüedad Tardía a la Edad Moderna*, Madrid: CSIC, ps. 323-347.
- (2008): «Els mallorquins a la Romània (segles XIII- XVI)», dins Maria Barceló Crespi (ed.), *El Regne de Mallorca: cruïlla de gentes i de cultures (segles XIII- XV)*, Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, ps. 241-255.
- (2013): «Consolats nàutics, consolats ultramarins i altres formes d'organització nàuticocomercial en l'àmbit català», dins M.T. Ferrer i Mallol (ed.), *Any Jaume I. Commemoració del VIII Centenari del Naixement de Jaume I. Volum II: L'economia rural. L'articulació urbana. Les institucions eclesiàstiques. L'expansió territorial. El comerç*, Barcelona, ps. 747-761.
- FERRER I MALLOL (1996): Maria Teresa Ferrer i Mallol, «Catalans i genovesos durant el segle XIII. El declivi d'una amistat», *Anuario de Estudios Medievales* 26, ps. 783-823.

- GALLINA (1956): Anna Maria Gallina, «Di un'antica traduzione aragonesa del *Milione*», *Filologia romanza* 3, 1956, ps. 296-314.
- GAUDIOSO (1926): Matteo Gaudioso, *La schiavitù domestica in Sicilia dopo i Normanni*, Catania: Musumeci.
- GRISWARD (1981): Joël H. Grisward, *Archéologie de l'épopée médiévale. Structures trifonctionnelles et mythes indo-européens dans le cycle des Narbonnais*, Paris: Payot.
- HAFNER (ed.) (1976): Stanislav Hafner, *Danilo II, Erzbischof von Serbien. Danilo II und sein Schüler: Die Königsbiographien*, Graz, Vienna & Colònia: Styria.
- HAUF (ed.) (1989): Albert Guillem Hauf, *Aitó de Gorigós. La flor de les Històries d'Orient*, Barcelona: Edicions del Mall.
- JACOBY (1974): David Jacoby, «Catalans, Turcs et Vénitiens en Romanie (1305-1332): un nouveau témoignage de Marino Sanudo Torsello», *Studi Medievali* 15, ps. 217-261.
- KIORIDIS (ed.) (2016): Ioannis Kioridis, *Ramon Muntaner. La secció grega de la Crònica. Ραμων Μουντανερ. Το Ελληνικό τμήμα του Χρονικού*, Serres & València.
- KOHLER (ed.) (1906): Charles-Alfred Kohler, *Recueil des historiens des Croisades II. Documents arméniens*, Paris: Académie des Inscriptions et Belles-Lettres.
- KOROBENIKOV (2008): Dimitri A. Korobeinikov, «Raiders and neighbours: the Turks», en J. Shepard, *The Cambridge History of the Byzantine Empire*, Cambridge: Cambridge University Press, ps. 692-728.
- LAIYOU (1967): Angeliki Laiyou, «The Provisioning of Constantinople during the Winter of 1306-1307», *Byzantion* 37, ps. 91-113.
- (1972): *Constantinople and the Latins: The Foreign Policy of Andronicus II, 1282-1328*, Cambridge (Ms.): Harvard UP.
- (2008): «The Palaiologoi and the world around them (1261-1400)», en J. Shepard, *The Cambridge History of the Byzantine Empire*, Cambridge: Cambridge University Press, ps. 803-833.
- LE GOFF (1979): Jacques Le Goff, «Les trois fonctions indo-européennes, l'historien et l'Europe féodale», *Annales ESC* 1979, ps. 1187-1215.

- LEMARCHAND (2002): Marie-José Lemarchand, «La recepción del manuscrito francés del *Libro de las maravillas del mundo*: ¿un dato nuevo sobre la identidad del autor?», in Rafael Beltrán Llavador (ed.), *Maravillas, peregrinaciones y utopias: literatura de viajes en el mundo románico*, València: Universitat de València, ps. 307-313.
- LIRIA MONTAÑÉS (1979): Pilar Liria Montañés (ed.), '*Libro de las maravillas del mundo*' de Juan de Mandevilla, Saragossa.
- LOCK (1995): Peter Lock, *The Franks in the Aegean: 1204-1500*, Londres & Nova York.
- LONGNON (1949): Jean Longnon, *L'empire latin de Constantinople et la principauté de Morée*, París, Ed. Payot.
- LUTTRELL (1989): Anthony Luttrell, «The Latins and Life on the smaller Aegean Islands, 1204-1453», in B. Arbel, B. Hamilton & D. Jacoby (eds.), *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean after 1204*, Londres & Nova York, ps. 146-157.
- MAIER (1973): Franz Georg Maier, *Bizancio*, Madrid: Ed. Siglo XXI.
- MARCOS (2012): Ernest Marcos, «La Grècia medieval en els cronistes catalans», in Josep Antoni Clua & Flocel Sabaté (eds.), *Usos i tradició de les literatures clàssiques a les literatures medievals*, Lleida: Pagès, ps. 135-154.
- MARINESCU (1925): Constantin Marinescu, «Notes sur les catalans dans l'empire byzantin pendant le regne de Jacques II (1291-1327)», *Mélanges F. Lot*, París: Champion, ps. 501-517.
- MOLAS & MASSOT I MUNTANER (1996): Joaquim Molas & Josep Massot i Muntaner (eds.), *Cronistes, joglars i poetes*, Barcelona: PAM.
- MORFAKIDIS (1987): Moschos Morfakidis, «La presencia catalana en Grecia: relaciones entre griegos y catalanes según las fuentes», *Erytheia* 8, ps. 217-231.
- NITTI (1972): John Nitti, *An Edition, Study and Vocabulary of the Unique Aragonese Book of Marco Polo translated by Juan Fernández de Heredia*, tesi doctoral, Madison.
- REDONDO (2012): Jordi Redondo, «Sobre catalanismes al turc baix-medieval», *Zeitschrift für Katalanistik / Revista d'Estudis Catalans* 25, ps. 321-336.

- (2013): *La tradición clásica en la literatura castellana medieval. Cuatro estudios*, Madrid: Ediciones Clásicas.
- (2016a): «L'estructura literària de la Crònica», dins I. KIORIDIS (ed.), *Ramon Muntaner. La secció grega de la Crònica. Ραμων Μουντανερ. Το Ελληνικό τμήμα του Χρονικού*, Serres & València: Rhemata, ps. 39-47.
- (2016b): «La posició de la secció grega dins la Crònica», dins I. Kioridis (ed.), *op. cit.*, ps. 69-73.
- RIQUER (1964): Martí de Riquer, *Història de la literatura catalana I*, Barcelona: Ariel.
- RUBIÓ I LLUCH (1891-1892): Antoni Rubió i Lluch, «Notícia geogràfica de l'Orient, segons Muntaner», *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 1-2, 139-147; 1-3, 14-17, 31-40.
- (1937): «Consideracions sobre En Muntaner com a historiador català, com a viatger i com a excursionista», *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 47, ps. 157-172 (= *La Ven de Catalunya* 4, 5, 6, 7, 9 i 10, 1891).
- (1927): *Paquimeres i Muntaner*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- RUIZ-DOMÈNEC (1987): José-Enrique Ruiz-Domènec, «La parola dell'altro: Muntaner parla dei Genovesi», *Storia di Genova* 7, ps. 105-118.
- SANTONJA (1984): Gonzalo Santonja (ed.), *Juan de Mandavila: Libro de las maravillas del mundo*, Madrid: Visor.
- SAVVIDES (1993): Alexis Savvides, «Late Byzantine and Western Historiographers on Turkish Mercenaries in Greek and Latin Armies: The Turcoples/Tourkopouloi», en R. Beaton i C. Roueché (eds.), *The Making of Byzantine History: Studies Dedicated to Donald M. Nicol*, Aldershot: Centre for Hellenic Studies, ps. 122-136.
- SCHMITT (2010): Jean-Claude Schmitt, «L'anthropologie historique de l'Occident médiéval. Un parcours», *L'Atelier du Centre de recherches historiques* 6. En línia a <<http://acrh.revues.org/1926>>; DOI : 10.4000/acrh.1926
- SOLDEVILA (1954): Ferran Soldevila, «Un poema joglaresc català sobre la batalla de Muret», *Homenatge a Carles Riba*, Barcelona: Janés,

- 322-325 (= J. Molas & J. Massot i Muntaner (eds.), *Cronistes, joglars i poetes*, Barcelona: PAM, 1996, ps. 303-306).
- (1957): «Un poema joglaresc sobre l'assalt de Mallorca», *Miscellanea R. Menéndez Pidal*, Madrid: Espasa-Calpe, 71-80 (= J. Molas & J. Massot i Muntaner (eds.), *Cronistes, joglars i poetes*, Barcelona: PAM, 1996, ps. 307-309).
- TALBOT (1975): Alice M.-M. Talbot, *The Correspondence of Athanasius I, Patriarch of Constantinople: Letters to the Emperor Andronicus II, members of the imperial family, and officials*, Washington: Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies.
- TOLAN (2007): John V. Tolan, *Sarracenos: el Islam en la imaginación medieval europea*, València: Universitat de València.
- VARVARO (1984): Alberto Varvaro, «Il testo storiografico come opera letteraria: Ramon Muntaner», *Symposium in honorem prof. M. de Riquer*, Barcelona: Quaderns Crema, ps. 403-415.
- VINAS & VINAS (2017): Agnès Vinas & Robert Vinas, *La Companyia Catalana a Orient*, Barcelona: Rafael Dalmau Editor.
- WILD (1990): Gerhard Wild, «Ausgrenzung und Integration arthurischer Themen im katalanischen Mittelalter (von Muntaners *Crònica*, *Blandín de Cornualla* und Torroellas *La Faula* zu Martorells *Tirant lo Blanc*)», *Zeitschrift für Katalanistik. Revista d'Estudis Catalans* 3, ps. 67-89.
- ZACHARIADOU (1980): Elisabeth A. Zachariadou, «The Catalans of Athens and the Beginning of the Turkish Expansion in the Aegean Area», *Studi Medievali* 21, ps. 821-838.